

De wereld van Knikov

Hoog in de hal van het Amersfoortse stadhuis hangt sinds enkele jaren een monumentaal schilderij van Bob Kovel en Philip Knipscheer, De Staalmeesters. Dat is althans de naam die de bewoners van dit huis aan het opus magnum van het kunstenaarsduo Knikov hebben gegeven. In feite is het schilderij niet geïnspireerd op Rembrandts gelijknamige meesterwerk, maar op een nogal saai doek van de mij onbekende schilder Piet van der Hem uit het begin van de vorige eeuw. Het is een portret van het kabinet Cort van der Linden dat in het gebouw van de Eerste Kamer hangt. Dit schilderij namen Bob Kovel en Philip Knipscheer in gedachten toen zij besloten een groep jongeren die destijds rond hun atelier hing, uit te nodigen om voor hen te poseren. Met deze actie van Knikov, die resulteerde in een schilderij van anderhalve meter hoog en bijna vier meter breed met als titel 'View', veroverde het duo niet alleen het hart van de geportretteerden, maar ook dat van het stadsbestuur. Het schilderij werd direct aangekocht en kreeg een prominente plaats in het stadhuis. Daarmee was Knikov als kunstenaarsduo na vijf jaar definitief doorgebroken bij een groter publiek.

Knikov begon in 1997. De kunstenaars Philip Knipscheer en Bob Kovel zijn afzonderlijk echter veel langer als kunstenaar werkzaam. Beiden maakten vóór Knikov ook al schilderijen en tekeningen.

Philip Knipscheer studeerde in 1985 af aan de Akademie voor Beeldende Kunsten in Utrecht, afdeling monumentaal, met als bijvak schilderen. Behalve als beeldend kunstenaar heeft Knipscheer zich ook ontwikkeld in de muziek (als percussionist/componist/arrangeur) en in de multimedia (als maker van korte filmpjes). De tekeningenseries die vóór Knikov ontstonden zijn poëtische portretten of bloemenseries, steeds klein van formaat. Knipscheer kiest bewust voor de presentatie in serie om de toeschouwer uit te nodigen meer onderwerpen in gedachten aan elkaar te koppelen. De tekeningen worden samengebracht tot een groter formaat kunstwerk, maar behouden wel het poëtische karakter van het kleine formaat.

Bob Kovel studeerde aanvankelijk biologie en tegelijkertijd kunstgeschiedenis aan the University of Buffalo in New York State en volgde pas later ook een beeldhouweropleiding aan de Claremont Graduate School in Los Angeles. Sinds hij zich in 1985 definitief in Nederland vestigde legde hij zich vooral toe op monumentaal ruimtelijk werk, maar vond uiteindelijk meer voldoening in het tekenen en schilderen. In zijn tekeningen en schilderijen vóór 1997 is de monumentale achtergrond nog zichtbaar. De schilderijen van die tijd zijn gebaseerd op prototypes uit zijn schetsboek die tot expressieve doeken worden uitgewerkt. De tekeningen tonen vaak kleurvlakken waardoorheen met de pen of krijt het 'handschrift' wordt toegevoegd. Kovel is sinds enkele jaren, naast Knikov, ook actief in het voortgezet onderwijs als docent wiskunde.

Beide kunstenaars hebben zich de afgelopen twintig jaar veel geroerd in het Amersfoortse kunstleven. Zo was Bob Kovel o.a. jarenlang voorzitter van de aankoopcommissie van de kunstuitleen Amersfoort en stond Philip Knipscheer aan de wieg van de Startgalerie voor jonge kunstenaars waar hij jaren bestuurslid was. Uit die tijd dateert ook mijn eerste contact met beide kunstenaars.

Toen Knikov op het toneel verscheen was ik als geïnteresseerde in het werk van beide kunstenaars heel benieuwd hoe dit samenwerkingsverband zou uitpakken. Twee karakters die zo sterk van elkaar verschillen, wat zou daaruit kunnen ontstaan? De twijfel duurde niet lang, want de eerste presentatie in het jaar 1998 in galerie F 17, een tijdelijke galerie van collega kunstenaar Bert Brouwer, maakte duidelijk dat hier iets bijzonders aan de hand was. Die twee karakters waren, zo bleek, samen tot kunstwerken in staat die bij de afzonderlijke kunstenaars nooit tot stand zouden zijn gekomen. Dat zij elkaar aanjaagden tot een vruchtbare productiviteit was mooi, maar wat belangrijker was dat ze elkaar stimuleerden tot een nieuwe inhoud voor hun kunst die ze alleen niet konden vinden. Samen hebben zij de sleutel gevonden die een wereld voor hen opende: het zou een onuitputtelijke bron worden van historische, religieuze, culturele maar ook alledaagse beelden die voor Knikov de basis en inspiratie zou gaan vormen voor honderden kunstwerken in de jaren daarna. Wat hen daarbij dreef was niet de individuele kwaliteit van de twee kunstenaars te accentueren, maar juist het tegendeel. Voor Knikov is het goed als je de handschriften niet meer van elkaar kunt onderscheiden, als er dus eenheid in het werk zit.

Het werk View is in veel opzichten kenmerkend voor de stijl en werkwijze van Knikov. Het is een portret van tien jongeren, van zeer diverse afkomst, die door Knikov getransformeerd zijn tot deftige rijkeluijskinderen in een ambiance die inderdaad het midden houdt tussen het kabinetsportret uit het begin van de vorige eeuw en de zeventiende-eeuwse Staalmeesters van Rembrandt. Het is de vervreemding en de verwondering die de kijker ogenblikkelijk meevoert en vervolgens alleen maar met vragen achter laat. Want de tijd lijkt in dit schilderij stevig door elkaar geschud, het tafereel zelf is uit een ver verleden, de geportretteerden zijn dat zeker niet. Het zijn welopgevoede zelfverzekerde bijna als 'jongliberalen' uitzijnde politici die zomaar straks het land zouden kunnen gaan besturen. Vervolgens wordt dat beeld weer gerelativeerd, althans naar de achtergrond geplaatst door flinke krijtstrepen door het schilderij die als vensterruiten een driedeling in de compositie bewerkstelligen. Als toeschouwer hoor je er toch niet helemaal bij. Als ik met Knikov spreek over dit schilderij blijkt dat die driedeling al in eerste opzet door Kovel in grote kleurvlakken is aangegeven. Vervolgens werd de afbeelding van het schilderij van Van der Hem daarop geprojecteerd en de koppen van het kabinet vervangen door geprojecteerde foto's van de jonge mannen. Knipscheer heeft het werk vervolgens als een monnik in enkele maanden tot in detail uitgewerkt, waarop Kovel uiteindelijk de oorspronkelijke vlakken met het krijt weer terughaalt. Zo gaat het vaak in veel van de andere werken met geprojecteerde beelden, waar steeds weer nieuwe voorwerpen of tafereelen overheen geschilderd of eigenlijk getekend worden.

Dát is wat Knikov wil: een wereld schetsen die altijd anders is dan we denken. Want in geen van de schilderijen van Knikov is sprake van eenduidigheid, van slechts één betekenis. Het opvoeren van meer betekenissen wordt ook ingegeven door de werkwijze van de kunstenaars door steeds weer over de bestaande laag iets nieuws toe te voegen. Dat daarmee ook de esthetische kwaliteit voor een groot deel bereikt wordt is allerm minst toeval, want het oog wil tenslotte ook wat, zo lijkt Knikov te denken.

Het oog wil zelfs heel veel bij Knikov. Waar ik het heb over schilderijen, zou ik het moeten hebben over tekeningen. Want dat zijn het, pasteltekeningen op papier om precies te zijn. Maar door het spel met technieken dat Knikov zo graag speelt, lijken de tekeningen schilderijen. Schijn en werkelijkheid worden ook formeel, door de techniek, in het schilderij samengebracht. Wat is nu eigenlijk de werkelijkheid en wat is beeldvorming? We zien een schilderij, maar het is een tekening.

Knikov stelt dit dilemma heel duidelijk in het artistieke concept van het kunstwerk aan de orde en zo lijkt het een probleem in de periferie van de kunst. Niets is minder waar. Onze wereld zit vol van illusies die we o zo makkelijk voor waar aannemen. Kijk alleen maar naar de cosmetische industrie en –chirurgie, waar mensen hun lichaam laten manipuleren tot een door glamourtijdschriften bepaald 'ideaalbeeld'. Een ideaalbeeld dat op de computer met Photoshop tot stand is gekomen. Schoonheid wordt zo ingewisseld voor beeldvorming die berust op economische motieven, maar daardoor slechts een schijnwereld oplevert. En zo zijn er tal van voorbeelden te noemen uit onze hedendaagse samenleving, van bedenkers van tv-programma's tot politici die afhankelijk zijn van beeldvorming en spindoctors.

Denk nou niet dat Knikovs opvattingen alleen in portretten van anderen worden neergelegd. In de serie schilderijen At Aunt Maya's portretteert Knikov zichzelf, althans de beide kunstenaars, op burleske wijze ('wij maken onszelf constant belachelijk'). De titel zou in het Nederlands zoiets zijn als 'op bezoek bij tante Maya', waarbij de naam Maya met een knipoog verwijst naar het Sanskriet en daar 'sluier van illusies' betekent. De kunstenaars zijn als dwergen op het papier gezet in een veel te grote outfit van 17^e eeuwse kostuums met andere elementen zoals het Kooiker hondje dat in de schilderijen uit die tijd van o.a. de Spaanse schilder Velazquez voorkomt. Knikov annexeert dit hondje voor deze serie en zal het later ook gebruiken als uitgangspunt voor een tentoonstellingsproject in 2003 in De Zonnehof in Amersfoort. Bij de ingang van die tentoonstelling zien we een vloertekening in pastel van 12 ongeveer levensgrote Kooikerhondjes. De bezoeker van de tentoonstelling kon niet anders dan erover heen lopen. Uiteindelijk zou het kunstwerk door de vele voeten vervagen en verdwijnen. Als symbool voor de kunst die verschijnt en verdwijnt.

Zo zijn Philip Knipscheer en Bob Kovel permanent op zoek naar nieuwe gedachten en thema's die zij in bizarre associatieve beelden vatten die mij doen denken aan de kakofonie van beeld en geluid die we ons herinneren van de beroemde Engelse tv-serie Monty Python: soms gewoon geen touw aan vast te knopen. Lichtvoetigheid en ernst gaan hand in hand. Is het toeval of niet dat dit satireprogramma bedacht werd door een duo? Knikov voelt zichzelf, denk ik, eerder nog verwant aan het duo John Cleese en Graham Chapman van Monty Python, en misschien ook wel aan muzikmakers Paul McCartney en John Lennon dan aan de samenwerkingsverbanden van andere beeldende kunstenaars. Maar dit terzijde.

Die zoektocht wordt zoals gezegd vaak verbeeld in series tekeningen met hetzelfde thema. Zo is er The woodside series, een titel die ontleend is aan een buurt in Queens, New York City, de stad waar Kovel geboren is. In deze serie zijn veel portretten verwerkt die door de indrukwekkende kleuren en sombere, soms verkrampte gelaatsuitdrukking een visioen lijken weer te geven. Of de serie What Do We Do With Our Heads waarin een verwijzing wordt gegeven naar het bijbelverhaal van het hoofd van Johannes de Doper dat op een schotel ligt. De constante factor in deze serie is het hoofd van Bob Kovel. Aan deze serie ligt overigens een andere serie ten grondslag waar captain Nemo opduikt, de hoofdfiguur uit een film uit 1969 naar het boek '20.000 mijl onder zee' van Jules Verne in de tweede helft van de 19^e eeuw. Nemo is niemand.

Een steeds terugkerend thema is woord en beeld. Waar in de series de titels vaak al een belangrijke rol spelen in de betekenis van het kunstwerk, wordt de titel in de serie 'Idiots' bijna even belangrijk als het beeld zelf omdat die heel nadrukkelijk aan het beeld wordt toegevoegd. Zo wordt het woord beeld en het beeld woord. Het is met ruim 60 werken de grootste serie tekeningen die Knikov tot nu maakte en ontstond in 2004/2005. Waar Bob Kovel druk met teksten bezig was in die dagen, tekende Philip Knipscheer veel gezichten. Bij elkaar levert het woord 'Idiot' dat op vele manieren door de talloze gezichten is gedrukt steeds nieuwe, beklemmende beelden op. 'Idiot' als een onomatopoeie van het beeld. Het woord lijkt in iedere tekening opgedrukt en is constant in hetzelfde ouderwetse krantenlettertype, de Times New Roman, gehouden. Het is het beste voorbeeld uit het werk van Knikov waar de eindeloze herhaling van het gegeven thema een indrukwekkend totaalbeeld oplevert.

Het lijkt mij ondenkbaar dat Knikov op korte termijn vrijwillig afstand zal doen van de beide kunstenaars, aangezien zij een groot arsenaal aan beelden en ideeën hebben aangedragen. Zij hebben Knikov opgestuwd naar een wereld waarin nu eens vervoering en onrust (het creatieve proces) en dan weer beheersing en bedachtzaamheid (technische controle) de overhand hebben. Naar voorbeeld van de Griekse beschaving waarin het Dionysische en Apollinische denken en handelen elkaars tegenpolen waren. Bij Knikov uit zich dat in een spannende interactie, waar de grenzen afgetast worden van de inhoudelijke en esthetische kwaliteit. Voorlopig heeft die interactie de afgelopen jaren honderden en honderden boeiende kunstwerken voortgebracht. Het einde lijkt nog lang niet in zicht.

Paul Coumans